

85 éve született

EGYED ANDRÁS

piarista paptanár, irodalomtörténész

Egyed András (1913–1984) piarista tanár Edelényben született. A Vigília 1982. évi novemberi számában megjelent írást születésének 85. évfordulója emlékére közöljük.

EGYED ANDRÁS O. S. P.

Egyed András piarista tanár azok közé tartozik, akik a szomorú emlékü 1944-es esztendőben nem mulasztottak el tenni valamit a szörnyű kegyetlenség és a tömeggyilkosságok megakadályozására. Ez az „el-nem-mulasztás”, ez a „tenni valamit” azonban korántsem volt akkoriban olyan természetes. Sőt kifejezetten életveszélyes vállalkozásnak minősült: többen is életükkel fizettek azért, mert megkísérelték üldözött honfitársaik életét megmenteni, szenvedéseiket és megpróbáltatásaikat enyhíteni. Egyed András ismerte a veszélyeket, mégis közreműködött nemcsak egyes személyek mentésében, de részt vett intézetek védelmének megszervezésében is.

A Gestapo ezért több társával együtt letartóztatta. Ha kicsit körültekintőbb, „ügyesebb”, talán elkerüli a találkozást a német titkosrendőrséggel. De szabad-e hibául felrónunk a tudós paptanárnak, hogy nem eléggé járatos a konspiratív szabályok ismeretében?

Magyarországon mintegy száz egyházi személyt, papot, szerzetest vontak felelősségre embermentésben, antifasiszta ellenállásban való részvételük miatt. Többet közülük kivégeztek, internáltak, őrizetben tartottak. Az eddig feltárt adatok szerint a különböző keresztény egyházakból további 150–200 klerikus folytatott embermentő, ellenálló tevékenységet úgy, hogy sikerült kikerülniük a fasiszta terrorszervezetek ellenőrzését vagy megtorlását. De akadtak más kontrolltényezők is. Mielőtt a papok egyáltalán összeütközésbe kerülhetek volna a náci terrorszervezetekkel, már szembe találták magukat a hivatalból irányított közvéleménnyel. Amikor arról faggatom Egyed Andrást, hogyan sikerült magát mindvégig távol tartania a „divatos” eszmeáramlatoktól, így válaszol:

Gyermekkoromban Edelényben sok zsidó származású játszótársam, barátom volt. Gyöngyösön, gimnazista koromban is. Edelényben — vakációm alatt — rendszeresen németül beszélgettem egy művelt, de szegény zsidó kereskedővel, franciául pedig egy fiatal ügyvéddel. A családból hoztam ezt a szellemet, ami továbbra is elkísért.

Edelény községben Egyedéket mindenki nyíltszívű, becsületes és segítőkész embereknek tartotta. Ha nem így lett volna, Weinsteinéknek bi-

zonyára eszükbe sem jut, hogy Egyed János szabómesterhez forduljanak segítségért külföldön szorult helyzetbe jutott rokonaik érdekében. Azt ugyan jól sejtették, hogy sem a szerény viszonyok közt élő Egyed család, sem a külföldi ösztöndíjat élvező egyetemista kispap András korántsem rendelkezik olyan pénzügyi erőtartalékkal, hogy bárkin is komolyan segíteni tudjon. Weinsteinék mégis meg voltak győződve arról, hogy Egyedéknek nem az lesz az első szavuk, hogy, „Ugyan kérem!”, hanem az, hogy „Mindent megpróbálunk elkövetni. . .”

1939-et írtak. Nyár volt, az utolsó békés hónapok Európában. Vajon eljutott-e a hír a kis francia falucskában vakációzó Egyed Andrásához, hogy idehaza megint újabb törvényt hoztak egy, a „nemzet számára kártékony” kisebbség ellen? Valószínűleg nem. Arról sem sokat hallhattott, hogy állig felfegyverzett hadosztályok sorakoznak föl egy védtelen ország határán, s csak a parancsra várnak, hogy elszabaduljon a pokol, melynek lángjai egyszer majd hazáját is elérik... Aztán elérkezik a világtörténelem legvérszjósőbb szeptembere. A francia lakosság egyelőre csak az újságok címdaláról értesül a háború szörnyűségeiről és megpróbáltatásairól. Egyed Andrásnak azonban már ezekben a napokban feladatuk az első lecke emberségből, segítőkészségből.

– 1939-ben egyetemi ösztöndíjat kaptam — szakvizsgám után — franciaországi kutatások céljából — mondja.

– Már 1939 júliusában kimentem, és egy Versailles környéki faluban laktam, vakációztam egy ott nyaraló francia tanár családnál. Szeptember 1-én kitört a háború. Szeptember vége felé levelet kaptam Edelényből, édesapámtól. A zsidótörvények miatt az edelényi Weinstein család egy tagja, Weinstein Gyula feleségével és gyermekeivel elhagyta Magyarországot, hogy Amerikába menjen — írta.

– A háború miatt, német támadásoktól féltve a francia hajó nem mert elindulni, így Weinsteinék Párizsban rekedtek, és nincs pénzüik a megélhetésre. Az edelényi család megtudta, hogy én kiint vagyok Franciaországban, és azért arra kérték édesapámat, írjon nekem, segítsen rajtuk. Én azonnal felutaztam Párizsba, megtettem a szükséges lépéseket. A Séminaire des Carmes vezetősége adott volna számomra kölcsönt a menekülő, illetve emigráló Weinstein Gyuláék megsegítésére. Előzőleg már egy évet töltöttem a Séminaire des Carmes-ban, ezért jól ismertek ott. A kölcsönt az október végétől esedékes ösztöndíjamból fizettem volna vissza...

Ezután találkoztam a kivándorlókkal. Végtelen hálásan köszönték a gyors közreműködést, de közölték, hogy éppen egy-két nappal látogatásom előtt a Rotschild-alapítványtól kaptak segítséget. Nagyon meg voltak hatva, mint később az edelényi rokonok is.

Lengyelország megtámadásával a náci Németország automatikusan hadiállapotba került Franciaországgal. Egyed Andrásnak a mind fenyegetőbb háborús események miatt 1940 februárjában el kellett hagynia Párizst. Tanulmányait Budapesten folytatta. Még ez év júniusában pap-pá szentelték, s bemutathatta első szentmiséjét Edelényben.

Amikor 1941 novemberében Máramarosszigetre helyezték francia-latin szakos tanárnak az ottani piarista gimnáziumba, Magyarország már hadiállapotban állt a Szovjetunióval. Párizst rég megszállták a németek. Egyed András nem a politika embere: igazi, tudós típusú paptanár. Csendes, halk szavú ember, akit azonban mindenütt szeretnek diákjai, mert megérik, hogy a szigorú szerzetesi külső mögött mindenki-vel együttérző, meleg szív dobog. Amikor a háború német hadifogságból szökött francia tiszteket (köztük tanárt, szerzetest, kispapot) sodort Magyarországra, közülük többen emlékeznek a fiatal piaristára. A budapesti egyetemen töltött hosszú évek után jól emlékezett Egyedre volt francia lektora, Georges Deshusses. Előfordult, hogy Deshusses ajánlólevelével érkezett Máramarosszigetre francia látogató. A vendégeknek fellelegzést, kikapcsolódást jelentettek a Szigeten töltött napok. Egyed érezte, szükségük van rá, s maga is hívta őket. Egy alkalommal fölkereste őt Pierre Moortgat bölcsészdoktor is, aki akkor helyettes francia kultúrattasé volt.

Ha Egyed András nem rontja is külföldi vendégei fogadásával saját jó hírét a hatóságok előtt, mindenestre nem öregbíti azt. Mert a Magyarországon tartózkodó francia hadifoglyok szabad mozgást élveznek ugyan, de a rendőri-csendőri szervek gondosan utánanéznek, hol s kikkel tartanak kapcsolatot. Macskássy Pál, a Magyarországon tartózkodó francia hadifoglyok adatainak kutatója nemrégiben a következő följegyzést találta François Braun papnövendékről: 1943. aug. 26. Braun François zászlós a gödöllői premontrei gimnáziumban van munkára kiadva. Nov. 2-ig kér Máramarosszigetre szabadságot, ahova egy piarista tanár hívta meg vendégségbe. Elintézés: „Kivételesen megkapja” Gatkiewitz fhdgy előterjesztése alapján, egyidejűleg értesítve a boglári tábor parság, a 8. Honv. Ker. Parság Kassa és a m. kir. csendőrnnyomozóparság Ungvár.

A levéltári adatok között Macskássy megtalálja a látogatásról utólag készített jelentést is:

8/1. nyomozó alosztály — Kassai VIII. Cső. ker.

Braun François francia internált zászlós 1943. szeptember 17-én érkezett Nagybányáról Máramarosszigetre. Az utat gyalog tette meg. Máramarosszigeten dr. Egyed András piarista gimnáziumi tanárnál szállt meg, és itt tartózkodása alatt állandóan ennek társaságában látták.

Máramarosszigetről szept. 22-én távozott el vonattal Gödöllőre. Máramarosszigeten való tartózkodása alatt ellene hátrányos észrevétel nem volt megállapítható.

Aláírás (Dominyi ?) cs. szds.

A háború Egyed András szépen induló tudományos pályáját, ambícióit alaposan lefékezi. Első érdeklődést keltő tanulmánya a máramarosszigeti piarista gimnázium 1943/44-es évkönyvében jelenik meg (Az átöröklés és a befolyás törvényei a szülők nevelő munkájában). Ez volt a kezdő lépcsőfok, melyen elindult, s melyet aztán több mint két évtized kihagyással a pszicholingvisztika izgalmas, addig alig ismert, új tudományterületén folytatott hazánkban az elsők között.

Albert Pfleger (Un rescapé de Hongrie témoigne)¹, Bajomi Lázár Endre (Ego sum captivus gallicus)² és más források, visszaemlékezések szintén megemlítik azt az örvendetes körülményt, hogy a Hőgyes Endre úti Champagnat iskola, valamint az Ajtósi Dürer soron levő Vakok Intézete és a Szent Szív zárda előtt még külön kivезényelt magyar rendőrség is biztosította a védettséget. Rendkívül sokat jelentett ez 1944 november–decemberben, amikor a nyilas különítmények nem sokat törődtek sem a külföldi menlevelek tekintélyével, sem azok birtokosaival. A bejáratot őrző géppisztolyos magyar rendőr jelenléte azonban mégis riasztólag hatott, s a bent levők (értsd: az üldözöttek) viszonylag biztonságban érezhették magukat. Az említett három egyházi intézmény október 15-e után rohamosan megtelt a fajúldozó rendeletek elől menekülőkkal, a Champagnat iskola padlása pedig ráadásul szökött német katonákkal is.

Nagyon sokan köszönhetik életben maradásukat ennek az őrszemnek, s azoknak is, akik ezt az őrséget elrendelték. De legfőképp mégis Egyed Andrásnak, akitől az őrség felállításának gondolata származott. Ezek az őrségck — a Champagnat iskola kivételével — az ostrom utolsó napjaiig ott posztoltak, és — Lévai Jenő (Szürke Könyv, 93. old.) szerint — csak a Szent Szív zárdában kétszáz üldözött nő és gyermek élte túl az ostromot.

Egyed András 1944 őszén tehát már Budapesten találjuk. Francia barátaihoz fűződő kapcsolata mind szorosabbá válik. Az országot megszállva tartó német csapatok ezeket a franciákat ellenségnek tekintik; segítségre, pártfogásra szorulnak tehát. Amikor elnézem a velem szemben ülő Egyed András törekeny alakját, hallgatom átgondolt mondatait, alig-alig tudom elképzelni, hogy ez a rendkívül intelligens szerzetespap

¹ Egy magyarországi menekült tanúskodik. Saint-Pourçain sur-Sioule ; 1970.

² Francia hadifogoly vagyok. Bp. 1980.

a háború kellős közepén nem is egy olyan feladatot teljesített — a gyengébb fél oldalán —, amelyet annak idején nála „rátermettebbek” sem igen vállaltak. Ahogy ezekre az eseményekre olyan szerényen, minden pátosz nélkül emlékezik vissza, hogy érdemeit legszívesebben holmi alárendelő mellékmondatokba rejtené. Semmit sem részletez, s amire nagyon kíváncsi vagyok, mástól kell megtudnom.

Miután az ország területéről már több mint félmillió zsidót, zsidó származású keresztényt az auschwitzi haláltáborba hurcoltak, a főváros maradt az a sziget, ahol a szerencsétlen üldözöttek megpróbálták az elhurcolást, a gettóba kényszerítést, a kivégzést hamis papírokkal, menlevelekkel, főleg azonban jó szándékú, bátor emberek segítségével elkerülni. Szomorú, tragikus jelenetek játszódtak le Budapest utcáin. A szerencsétlen áldozatokat úgy terelték, akár az állatokat, sőt annál is durvábban. Hangosan szidalmazták, ütlegették őket — s mindezt egy milliós lakosú keresztény nagyváros polgárainak szeme láttára... Van az esztergomi Prímási Levéltárban egy beküldött újságkivágás az Egyedül Vagyunk című lapból. Az egész oldalt betöltő írást — sajnálatos módon — éppen Egyed Andrásnak egyik rendtársa írta alá. A cikk azt igyekszik bizonygatni, hogy — idézzük — „a felebaráti szeretet parancsa a zsidókérdés megoldásával még nem szenved csorbát, hanem helyesen érvényesül”.

Egyed András piarista tanár szobája a József körúton éppen olyan szerzetesi egyszerűséggel van berendezve, mintha csak a rendházban lakna. Szerény bútorzat, körös-körül könyvek, jegyzetek, folyóiratok.

— *Szeretném, Tanár úr, ha elmondaná, hogyan kapcsolódott be az üldözöttek mentésébe.*

A megrendítő, kiváltó ok, ami miatt bekapcsolódtam az üldözött magyarországi zsidók mentésébe, az volt, amikor a Baross utcán láttam, hogy óriási tömegben nőket hajtanak nyilas karszalagosak, az egyik nő szinte ott a közelemben esik össze, és a nyilas fiatalember rákiált. „Menj az anyád... stb. mert beléd eresztek egy sorozatot”. Miközben lehorgasztott fejjel megyek az úton, mintegy önmagamat szégyellve, hogy ilyen megtörténhet idehaza, hallom a tömegből: „Főtisztelendő úr!” — Hirtelen felnézek, s észreveszem, hogy egy, az egyetemről ismert tanárjelölt nő, akkor már tanár, szól hozzám. Erre én kérdezem — mit is kérdezhettem volna mást: „Hogy van?” Ő pedig keserűen a fejét ingatta, mintha azt válaszolná, hogyan is érezhetné magát. Annyit mondott még, hogy üdvözli Albert testvért. Tudtam, kiről van szó. Hisz ők is, én is barátságban voltunk Pflieger Albert marista iskolatestvérrel. A történetek után valóban elmentem a Hőgyes Endre utcába, a Champagnat iskolába, és átadtam az üdvözetet. Albert testvér meglepődött, kérdezte, csak-

ugyan ő volt-e. Mondtam, hogy biztos, hisz jól emlékeztem rá az egyetem évekből. A maristák ekkor akcióba léptek, s hamarosan sikerült kiszabadítaniuk és biztonságba helyezniük a tanárnőt. Albert testvér arra is megkért, hogy értesítem védencünk szüleit. Egy budai utcában laktak, sárga csillagos házban. Néhány doboz szardíniát is küldött velem. A szülők roppant megörültek, amikor megtudták tőlem, hogy a lányuk még él, és hogy én láttam őt, találkoztam vele. Az édesapa ekkor arra kért, hogy a birtokukban levő portugál menlevelet sokszorosítsam valamelyik közjegyzőnél. A feladatot elvállaltam, s a menlevelet elvittem egy közjegyzőhöz. Ők maguk adták meg a címet, de a közjegyző nevére már nem emlékszem. Epizód, de az atmoszférára jellemző, hogy amikor jövök ki az utcából — az utca elég kihalt volt — egy tízéves forma gyerek egész hangosan, majdnem ordítva mondja: „Ez a büdös pap a zsidókhoz jár!” Ez is mutatja, hogy nem volt egészen veszélytelen a vállalkozás. Azonnal körülnéztem, nem lát-e esetleg rendőr, vagy más valaki. Mindenesetre meglepett a gyerek hangos megjegyzése.

— *Mi történt a szülőkkel?*

— A sokszorosítás elkészült, a szülők hamarosan bekerültek a Champagnat iskolába, Albert testvér közreműködésével. Akkor már állandó látogatója voltam a Champagnat iskolában levő szerzeteseknek és az ottani menedékhelyeknek. Több menekültet is megismertem, akiknek különféle menlevelük volt. Egy házaspár megkért, nem vennék-e munkaszolgálaton levő fiuknak Zebegénybe egy ilyen menlevelet. Szívesen vállalkoztam rá. Amikor a menlevelet átadtam, s négy szemkört lehetünk, gyorsan megsúgtam, hogy az a megbízatásom, javasoljam neki: a legközelebb Pestre induló autóra vállalkozzék kísérőnek, s iparkodjék leszállni az egyik helyen. A Hőgyes Endre utcával szemben levő telefonállomásról ezután telefonáljon a Champagnat iskolába. Neki ugyanis nem volt igazolványa, bármelyik pillanatban elfoghatták. Oda fognak menni érte — mondtam —, hogy bevigyék a Champagnat iskolába. Mint megtudtam, az autó vitte egészen az iskoláig.

— *Tanár úr érdeme, hogy a Svéd Vöröskereszt védnöksége alatt álló Champagnat iskola, a Vakok Intézete, valamint a Szent Szív zárda rendőri őrizetet kapott. Hogyan sikerült ezt elintéznie?*

— A véletlen folytán. Felhasználtam és nem hagytam kihasználatlanul egy éppen kínáló alkalmat. S a magam szerepe a továbbiakban talán ekkor vált jelentősebbé. Ezt igazolja a Svéd Vöröskereszt 1945. február 20-án kiadott nyilatkozata is.

Svéd Vöröskereszt
Magyarországi kirendeltségének központja
Budapest
1945. február 20.

Igazoljuk hivatalosan, hogy dr. Egyed András pirista tanár az elmúlt fasiszta uralom alatt a Svéd Vöröskereszt embermentő munkájában önként és életveszélyt vállalva részt vett. Három intézményünkkel (Szent Szív zárda, Ajtósi Dürer sor 21. sz., Champagnat francia-magyar elemi iskola, Högyes Endre u. 5. sz., Vakok Intézete., Ajtósi Dürer sor 39. sz. tevékenykedett és a bennük létesített menedékhelyeket és gyermekmenhelyeket közreműködésével sikerült a legnagyobb üldöztetések idején a legsúlyosabb fasiszta gyilkosságoktól és betörésektől megmentenünk.

Tudomásunk szerint dr. Egyed András a Gestapo elfogta, letartóztatta a Champagnat iskola szerzeteseivel együtt, majd a Pestvidéki Törvényszék fegyházába, onnan a Parlament pincéjébe hurcolták. Onnan szerencsésen kimenekült és ismét jelentkezett nálunk; örömmel vettük jelentkezését, mert értékes munkájára a Svéd Vöröskereszt a jövőben is igényt tart.

(olvashatatlan aláírás)
főmegbízott

Az történt ugyanis, hogy összetalálkoztam a Pestre költözött Jurka Fláviusszal, aki főispán volt Máramarosszigeten az én ott-tartózkodásom idején, 1941-től 1944 júliusáig. Jurka Fláviusz a magyarországi német megszállás idején lemondott a főispánságról. Humanista meggyőződésű ember volt, és semmilyen körülmények között sem vállalta ezt a posztot. Tudomásom szerint Jurkát 1949–50 táján hazájának igazságszolgáltató szervei 19 évi börtönre ítélték, mert vállalta a főispáni tiszteletet. A magyar hatóságok azonban — részint a Máramarosszigeten, részint Pesten tanúsított humanista magatartása miatt — nem adták ki az elítélő bíróságnak. 1944 őszén sok dolgot mesélt nekem, melyek közül egy s más talán érdekelné a mai olvasót is. Jurka Fláviusz a román éra alatt prefektus volt, vagyis magyarul főispán. Egyébként a pesti piaristáknál járt gimnáziumba. Sík Sándor az osztálytársa volt. Jurka olyan jól beszélt magyarul, mint bármelyik magyar születésű ember. Egy Máramarossziget környéki kisebb földbirtokos családnak volt a gyermeke, és magyar neveltetést kapott. Trianon után Szarvaszó a románokhoz került, ő otthon maradt s később prefektus lett. Elmondta még nekem, hogy amikor átmenetileg visszakerült Máramarossziget és Erdély egy része Magyarországhoz, Keresztes-Fischer belügyminiszter leutazott

oda, hogy az adminisztrációt megindítsa. Természetesen Jurka Fláviusszal akart beszélni. Bejárták a várost, beszélgettek. Keresztes-Fischer felteszi neki a kérdést: „Kit gondolnál legmegfelelőbb főispánnak?”, Jurka Fláviusz említette, hogy itt volna Székely Ákos, aztán — ha jól emlékszem — a Mihályi testvérek. (Ez utóbbiak olyan román-magyar emberek voltak, tudommal szintén kisebb birtokosok.) És még valakit említett. Keresztes-Fischer gondolkodik egy kicsit, és azt mondja: „Na nézd, nem! Te leszel a főispán!” — elképzelted, hogy mennyire meglepett engem ez a mondat — meséli nekem Jurka. — Azonnal tiltakoztam: Kegyelmes uram! Hát én itt román prefektus voltam, és ezt elképzeltetlennék tartanám... És akkor Keresztes-Fischer, jó reálpolitikai érzékkel a következőket válaszolta: „Nézd, éppen azért, mert román prefektus voltál, mert román származású vagy. Éppen ezért gondoltam, hogy a kisebbségek közötti összhang megteremtése érdekében a személyed megfelelő lenne.”

A magam részéről hozzátehetem, hogy a legteljesebb mértékben megfelelt ennek a feladatnak. Egyformán bánt magyarokkal, románokkal, ruszinnokkal. Ember volt a legteljesebb mértékben. A zsidókérdés kirajzolódásakor tisztán lehetett látni, hol áll, hogy szintén a humanitása volt mindennekfölött a vezérszeméje. A magyarsághoz való hűsége pedig bizonyítást nyert akkor, amikor nem volt hajlandó vállalni a német megszállás alatt a főispáni szerepet Jurka Fláviusz egyik találkozásunk alkalmával — már itt, Pesten — azt mondja nekem: „Hallottad, hogy a Hódossy Palit³ nevezték ki a magyar rendőrség országos főfelügyelőjévé?” — Én nem ismertem ezt a nevet, és kérdeztem, ki az. Kiderült, hogy csendőrezredes. Ebben a pillanatban támadt egy ötletem: íme, új lehetőség kínálkozik a mentésre. Valószínűnek tartottam ugyanis, hogy Jurka Fláviusz nem barátkozott volna Hódossyval, ha túlzottan szélsőséges nyilas lett volna. Sietek a hírrrel Albert testvérhez, s közlöm, milyen módon lehetne esetleg segítséget kérni legalább néhány ház védelme céljára. Albert testvér azonnal eljött az Ajtósi Dürer sorba, ahol Langletné és még egy személy, egy hölgy fogadott bennünket a Sacré Cocur rendházban. Előadtuk nekik, hogy ilyen és ilyen lehetőség volna, megkérnénk Hódossyt Jurkán keresztül, bocsásson valamilyen védelmet legalább egy-két ház rendelkezésére. Ezután felajánlottam, hogy személyesen megkérem Jurka Fláviuszt, beszélje rá Hódossy országos rendőr-főfelügyelőt, hogy biztosítsa három ház védelmét a folytonos nyilas betörések és elhurcolások ellen. Ő magáévá tette az ügyet, és Hódossynál igen eredményesen járt el. Természetesen ez nem a védett házak megalakulásának kezdetén történt, hanem már a nyilas uralom idején, október második felében.

³ Valószínűleg megegyezik dr. Hódosi (Stróbl) Pállal.

Amint említettem, nem ismertem Hódossy Pált. Egyik alkalommal, hogy miért, miért nem, mégis elmentem hozzá. Lehet, hogy meg akartam köszönni, lehet, hogy valami kéréssel fordultam hozzá. Nagyon szívélyesen fogadott. Tudta, hogy Jurka Fláviusz ismerőse, illetőleg barátja vagyok. És érdekes módon, amíg ott voltam, megszólalt a telefon. A főfelügyelő felveszi, és hallom, hogy szintén az üldözöttekkel kapcsolatos témáról van szó. Visszateszi a telefont, kicsit gondterhelt arccal rámnéz, s azt mondja: — Tetszik látni, zsidóügyben már senki sem meri felvenni a kagylót a németek miatt. Én még — ezzel a hangsúllyal — fölveszem. Hódossyval többé nem találkoztam, nyugatra menekült, de az utolsó pillanatig gondoskodott a három ház rendőri védelméről. A rendházakat védő rendőrök géppisztoly használatára kaptak parancsot nyilas atrocitások, házkutatások esetére.

— *Hogyan fordulhatott elő mégis, hogy a Champagnat iskolát megszállták a németek ?*

— Addig nem volt baj, amíg a Gestapo be nem kapcsolódott a Champagnat iskola ügyeibe. Én is ennek köszönhettem a lebukásomat. A Gestapo ugyanis már régóta figyelt bennünket, különösen azokat, akiknek valamilyen kapcsolatuk volt a Champagnat iskolájával. Figyeltek mindenkít, aki odajárt, s mint később kiderült, én is rajta voltam a listájukon. A Gestapo agent provocateur-ökkel dolgozott, s így sikerült lelepleznie embermentő tevékenységünket. Azon a napon, amikor a Gestapo megszállta az iskolát, nem voltam ott. Csak másnap mentem megkérdezni, mikor jöjjenek éjféle misét mondani.

— *Nem vett észre semmi gyanúsat az iskola körül?*

— Szórakozottan mentem, és nem tűnt fel, hogy már nem áll rendőr a ház előtt. Automatikusan csengetek, és bent, két méterre a bejáratától ott a rendőr. Hátrább pedig, 10–15 méternyire három SS-katonát látok. Megdöbbszem. Próbáltam nagyon rövidre fogni mondanivalómat. Mondom a rendőrnek, hogy az igazgató úrral szeretnék beszélni. A rendőr akkor közli, hogy a szerzeteseket a múlt éjszaka elvitték a németek. — Köszönöm szépen, akkor én megyek — mondom. — Ne tessék elmenni — szól a rendőr. — A németek önnel is beszélni akarnak.

Láttam a sorsomat. Bizonyos önfegyelmet erőltetve magamra, fölmentem az emeletre. A félemeletnél járhattam, amikor az egyik szobából utánam kiáltott egy SS-katona: — Wohin gehen Sie? És visszahívott egy szobába. Ide gyűjtötték azokat, akik gyanútlanul jöttek be az intézetbe. Voltak köztük szülők, akik gyermeküket akarták meglátogatni. Mert a francia elemi iskola még ekkor is működött a házban. A szobából nem léphettünk ki többé.

— *Közölték, hogy miért tartják fogva?*

— Semmit sem közöltek. Délután 3 óra tájban lehetett — 1944. december 21-én —, amikor elfogtak. Este fél tíz tájban egy ponyvával lefödött teherautóra raktak mindannyiunkat. Annyit érzékeltünk, hogy Budára visznek. A Pest-Vidéki Törvényszék fogházába kerültünk. Mindjárt megérkezésünk után a II. emeleten fölállítottak a csoportból tizenkettőnket. Most sem tudom, minek alapján esett a választás erre a tizenkettőre, köztük én is. A falhoz állítottak, velünk szemben pedig tizenkét géppisztolyos német katona. És vezényeltek: „Arccal a falnak! Fejeket lehajtani!”

Lehajtjuk a fejünket. A zárzat kattog. Meg voltam győződve, hogy kivégeznek bennünket.

Ugyhogy — különös módon — minden fázisát ismerem annak a pillanatnak, amikor az ember kivégzés előtt áll. Azt, hogy mire gondol az ember ilyenkor.

Amikor elmaradt a lövés, kiadták az utasítást, hogy tegyük le a klapot, rakjunk bele mindent, nadrágtartót, zsebkést stb. Biztosan azért, nehogy öngyilkosságot kövessünk el. Utána a fogházörhöz kellett mennem. Ez volt az a bizonyos Lenke, akiről oly sokat írtak azóta, Lévai Jenő és Thiefenthaler is. Utána átadtak egy német fogházörnek, aki felvitt az épület legtetetejébe. Ez volt a legveszélyesebb az állandó bombázások miatt.

Ezután jöttek a cellába a többiek is, akiket szintén nem végeztek ki. Borzasztó hideg volt bent, és nem kaptunk semmiféle takarót. Amikor a sötétben kitapogattam az egyik ágyat, ráfeküdtem, és csak kuriózumképpen említem: az első tizenegy nap alatt — nem tréfa — legfeljebb öt órát aludtam. Rettenetes idegfeszültség volt az emberben. Nem tudtam, mi lesz a sorsom. Semmit sem közöltek velünk.

Egy idő múlva rabszállító autón elvittek bennünket a Gestapo egyik központi épületébe. Ha jól emlékszem, egy, a János-kórházzal szemben levő villába. Választhattunk, hogy magyarul vagy németül vállalkozunk a kihallgatásra. Én a németet választottam. Gondoltam, talán így jobb lesz.

A Gestapo-tiszt azzal kezdte kihallgatásomat, hogy mikor kerültem kapcsolatba a Champagnat iskola tanáraival. Mondom, hogy 1934-ben, mielőtt Párizsba mentem volna. Mindjárt utána kérdezi, mit tudtam arról, hogy a maristák szökött német katonákat rejtegetnek. Hozzátette még, hogy Clerc Bernát, aki marista testvér volt, és német fogságból szökött át Magyarországra, s természetesen az itteni maristáknál lakott, szervezte azoknak a német katonáknak a szöktetését, akik Magyarországon teljesítettek szolgálatot.

— *Hogyan kerülhettek a német katonák kapcsolatba a Budapesten működő francia szervezetekkel?*

— Többen elzászi születésűek voltak, s így 1940-ben német fennhatóság alá kerültek. A németek besorozták őket, de francia érzelműek maradtak. Mondtam a Gestapo-tisztnek, hogy semmit sem tudok a bújtatott német katonákról. Engem elsősorban tényleg a humanitárius szempontok érdekeltek, a budapesti üldözöttek mentése. Én a saját feladatomat tartottam fontosnak, s ez abban merült ki, hogy állandó kapcsolatot kellett tartanom Jurka Fláviusszal, informálnom őt a három házban bújtatott üldözöttek helyzetéről. Ő viszont Hódossyval állt összeköttetésben, s egy pillanatra sem engedte hanyagolni a házak őrzésének gondját. Másra tehát nem nagyon figyeltem. Ezért határozott hangon közöltem a Gestapo-tiszttel, hogy azonnal hozassa ide Bernát testvért. A Gestapo tudniillik arra hivatkozott: Bernát már bevallotta, hogy én is tudtam a padláson megbújó német katonákról. A tiszt azonban elhárította kérésemet. Trükk volt az egész.

Szilveszter estéjén az egyik zsidó származású fogolytársunkat elvitték vendéglőket és pincéket feltörni, hogy bort hozzanak a mulatozás-hoz. Mikor ez a fiatalember visszajött, figyelmeztetett bennünket: Uram, vigyázzanak, nagyon csendben legyenek, mert a németek arról beszéltek, hogy be fognak lövöldözni az ablakon keresztül. Nem történt meg, hál Istennek, de megtörténhetett volna. Az emberéletem semmibe vették. Velünk, papokkal szemben pedig különös utálatot, gyűlöletet éreztek az SS-katonák.

Ha jól emlékszem, január 4-én levittek bennünket a földszintre. Itt közölték, hogy átvisznek a Parlament pincéjébe. Még zárójelben szeretném megemlíteni, hogy civil fogolytársainkat, akiket nem gyűlöltek annyira, mint bennünket papokat, szabadon bocsátották. És csak úgy véletlenül mondtam egyiküknek, ha esetleg volna rá lehetősége, értesítse a piaristákat, hogy itt és itt vagyok.

— *Ismerte ezt a foglyot névről?*

— Nem, de a többieket sem igen. A paptársak közül Kovács Alajos nevére emlékszem.⁴ Vele már a kezdet kezdetén összekerültem. Később

⁴ Ebben a börtönben raboskodtak még Thiefenthaler József és Simon László katolikus papok, valamint egy Lengyelországból menekült lelkész, akinek nevét nem sikerült eddig kideríteni.

persze megtaláltam Albert testvért a második emeleten, az összes maristát, köztük szegény Bernát testvért, nagyon összevert arccal. Nem volt messze attól, hogy kivégzik.

A piaristáktól csakhamar élelmiszercsomagot kaptam. Képzeltető, mit jelentett ez annyi éhezés után. Időközben a nyilas Számonkérő Szék egyik embere is bekerült hozzánk. Mint a szavaiból kivettem, összevesztek a németekkel valamilyen lefoglalt kincsek, javak elosztásán. Mi sem volt könnyebb a nagyobb fegyveres erővel rendelkező németek számára: „leültették” a partnert, hogy ne zavarja őket. Ezt a nyilast, mint később hallottam, kivégezték a németek.

— *Mennyien lehettek, akiket átszállítottak a Parlament pincéjébe?*

— Százhatvannyolcan. Hogy honnan veszem ezt a számot? Valószínűleg hallottam a többiektől, vagy az őrszemélyzettől. Amikor átmentünk a Lánchídon, támadás ért bennünket. Kicsit szétszaladtunk, és el tudom képzelni, hogy talán megszökhettem volna. De hova jut az ember? Kihez menjek be? Az ember sorsára bízta magát, és a csapat összeállt. Mentünk tovább, vittek bennünket a Parlamentbe. Őrzőink magyar rendőrök voltak, de a fő börtönőr német. A Parlament pincéjében háromnapos éhezés következett. Nem kaptunk semmit, kivéve egyszer 2 vagy 3 szem apró krumplit.

Egyszer — január 9-én — a nevemet hallom: Egyed Andrást a budapesti főkapitány kihallgatásra várja. Nem Hódossyról volt szó. Az történt ugyanis, hogy a rendház részéről megpróbálták kapcsolatot teremteni a bennünket őrző rendőrséggel. A házfőnök és az egyik piarista, úgy emlékszem, Pintér Mihály járt el az ügyben. Amikor kimegyek a hívásra a pincebejárathoz, látom, hogy egy rendőrfőhadnagy — Ferenczynek hívták — tárgyal, majdnem vitatkozik a Gestapo börtönőrrel. Ez azt mondja neki: — Rendben van, kiengedem, de délután feltétlenül visszahozzák.

Beültem a motorkerékpár oldalkocsijába, mert azzal jött a rendőr, s kérdezem tőle, mit jelentsen ez. — Az az érzésem — mondja —, hogy a tanár urat ki akarják szabadítani. — Miután megérkeztünk, oda kellett mennem az akkori főkapitányhoz, valami Sch-val kezdődő nevű személyhez, utána pedig egy nyilas főemberhez. Pusztán annyit kérdeztek tőlem, hogy származásilag nem vagyok-e zsidó. Ezután a nyilas párt és a rendőrség összekötője vette kezébe az ügyet. Adott mellém egy rendőrt, hogy menjek vele a rendházba, és ha neki is tudunk helyet biztosítani, akkor ezután ott fog őrizni engem. Így is történt. Másnap visszavittek

a rendőrségre. Az előbb említett összekötő ugyanis azt mondta, hogy kapcsolatba akar lépni ügyemben a Gestapo főnökségével. Választ azonban nem kaptam. Helyette új rendőrt adtak mellém, s újra vissza a rendházba. Így ment ez pár napig.

Végre megérkezett a válasz a Gestapótól. Ez a kivételesen jóindulatú összekötő megmutatta az írást. Rendkívül buta és bárgyú szöveg volt. Ebben az iratban egy Gattstein nevű őrnagy „nem javasolja dr. Egyed András piarista tanár szabadon bocsátását, minthogy nevezett, mint a Prónay különítmény szolgálatvezetője, fosztogatásokban és rablásokban vett részt” stb.

Az összekötő egy este két rendőrrel jelent meg a piaristáknál. A rendfőnökkel, Zimányi Gyulával beszélt, majd engem is hívottak és az őrzőmet is. Közölték, hogy fogságom nem szűnik ugyan meg, de mint-hogy a rendfőnök vállalja, hogy nem szököm meg, feloldanak a házi őrizet alól ügyem bírósági tárgyalásáig. Mondanom sem kell, hogy bírósági tárgyalásomra már nem kerülhetett sor.

Január 18-án jöttek be a szovjet csapatok. Ekkor szabadultam. De mint ezekben a napokban tapasztaltam, nem én voltam az egyetlen piarista, akit zsidópártolás címén bíróság elé lehetett volna állítani. Magában a rendházban is több zsidó származású fiú dolgozott felszolgálóként. De róluk csak hallgatnom kellett, őket a rendfőnök rejtegette

— *Érdeklődtek-e már katolikus történészek tanár úrnak az üldözöttek érdekében tanúsított magatartásáról?*

— Nem nagyon. Bár lehetséges, hogy nevem — mint legutóbb a Vigíliában — másutt is előfordul egy-egy visszaemlékezésben. 1960-ban egy edelényi, zsidó származású férfi — Mogyorós Béla — látogatott hazáza Mexikóból. Együtt gyerekeskedtünk. Meglátogatta szülei sírját Edelényben, s egyúttal irántam is érdeklődött. Aztán Pesten fölkeresett, és megkérdezte, tudom-e, hogy spanyol nyelvű kiadás is megjelent arról, kik mentették a magyarországi üldözött zsidókat, s ebben a könyvben az én nevem is szerepel. Erről nem tudtam.

Hetényi Varga Károly